

ΒΑΣΙΛΗΣ ΑΛΕΞΙΟΥ

Καρναβα(ρνα)λικά

Μελετήματα για τη βαρναλική ποιητική

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΕΥΤΥΧΗΣ ΜΠΙΤΣΑΚΗΣ

ΚΕΔΡΟΣ

Βασίλης Αλεξίου: *Καρναβα(ρνα)λικά*

ISBN 978-960-04-5413-0

Επιμέλεια-διόρθωση: Μαρία Σπανάκη
Ηλεκτρονική σελιδοποίηση-διόρθωση: Νικολέττα Δουλάμη

© Βασίλης Αλεξίου, 2023

© Εκδόσεις Κέδρος Α.Ε., 2023

Κέδρος Εκδοτική Α.Ε.

Γ. Γενναδίου 3

Αθήνα 106 78

τηλ. 210 38 09 712-14 • φαξ 210 33 02 655

www.kedros.gr • www.facebook.com/kedros.gr

e-mail: books@kedros.gr

Μνήμη Γιάννη Δάλλα

Πρόλογος

Ο φίλος και συν-ουτοπιστής Βασίλης Αλεξίου μου ζήτησε να γράψω λίγα λόγια για ετούτο το βιβλίο, όπου συγκεντρώσε διάσπαρτα κείμενά του για τη βαρναλική ποιητική. Δεν ξέρω πόσο καθ' ύλην αρμόδιος είμαι για να το κάνω, αλλά σίγουρα μπορώ να πω λίγα πράγματα για τον Βάρναλη, όπως εγώ τον γνώρισα και όπως εγώ τον διάβασα.

Και να ξεκινήσω από τη γνωριμιά μου με τον Βάρναλη. Έτσι κι αλλιώς, τα έργα του όλοι και όλες της γενιάς μου τα γνωρίζαμε καλά, και πολλά από τα ποιήματά του τα ξέραμε απέξω. Εγώ βέβαια ήμουν των Θετικών Επισημημών, αλλά είχα και τις λογοτεχνικές μου ανησυχίες. Θυμάμαι, πολιτικός κρατούμενος σε διάφορες φυλακές, πέρα από μια «Φυσική για φυλακισμένους», από τα μαθήματα που κάναμε στα «πέτρινα» πανεπιστήμια, και που οι σημειώσεις της σώθηκαν και ελπίζω σύντομα να εκδοθούν, είχα συνθέσει και τρία τέσσερα σατιρικά θεατρικά

έργα σε κρητική ντοπιολαλιά, καθώς και μία θεατρική παράσταση βασισμένη στον *Πατούχα* του Ιωάννη Κονδυλάκη, έργα που παίχτηκαν στο πλαίσιο των πολιτιστικών δραστηριοτήτων που κάναμε στις φυλακές. Δυστυχώς (ή, μάλλον, ευτυχώς), κανένα από αυτά δεν σώθηκε. Όταν λοιπόν αποφυλακίστηκα, ήταν, θυμάμαι, 17 Νοεμβρίου 1955, ύστερα από επτάμισι χρόνια... παραθερισμό (κατά σειρά: Βούρλα, Γιούρα, Ιτζεδίν, Βούρλα, Ιτζεδίν, Χαλκίδα, Αίγινα, Γιούρα), και ήρθα στην Αθήνα – εκκολλαπτόμενος διανοούμενος είκοσι οκτώ χρονών –, προσπάθησα να έρθω σε επαφή με τους ανθρώπους της αριστερής σκέψης. Τον πρώτο που συνάντησα πηγαίνοντας στο σπίτι του – νομίζω κάπου στα Εξάρχεια – ήταν ο Χαράλαμπος Θεοδωρίδης, για να του ζητήσω ένα τεύχος της *Pensée* (του θεωρητικού περιοδικού του Γαλλικού Κομμουνιστικού Κόμματος), που ήξερα πως θα το είχε. Ήταν τότε στα φόρτε της η συζήτηση για την περιβόητη «υπόθεση Λυσένκο» και ήθελα κάτι να γράψω γι' αυτή. Με δέχτηκε με μεγάλη προσήνεια, και ύστερα από λίγη ώρα, καθώς του δήλωσα ότι είμαι χημικός, μου είπε: «Εγώ βλέπω να σε κερδίζει η φιλοσοφία». Φαίνεται κατάλαβε από την κουβέντα μας το ψώνιο μου με τη φιλοσοφία και τη λογοτεχνία. Τον επισκεπτόμουν έκτοτε συχνά, και στη συνέχεια ήρθα επίσης σε επαφή με τον Νίκο Κιτοίκι, τον Γιάννη και τη Ρόζα Ιμβριώτη, τον Μάρκο Αυγέρη, και άλλους. Μέσω αυτών πρέπει να συναντήθηκα και με τον Βάρναλη. Τον Βάρναλη τον αντάμωνα, εξάλλου, συχνά

στα γραφεία της *Αγγής*, όταν πήγαινα να δώσω κάποιο κείμενό μου. Τον θυμάμαι στο γραφείο του, έχοντας μπροστά του κάμποσα καλοξυσμένα μολύβια, να γράφει κάθε μέρα, εκεί, επιτόπου, τα χρονογραφήματά του – με τίτλο της στήλης «Λόγια που καίνε» –, χρονογραφήματα που άφησαν εποχή. Εγώ πάντα λίγο μαζεμένος, όχι γιατί ο Βάρναλης – που ήταν ένας βαθύτατα λαϊκός άνθρωπος – είχε τον τουπέ του roeta magnus ή του ex cathedra συνομιλητή, αλλά από σεβασμό μπροστά στο τεράστιο έργο του.

Τον θυμάμαι επίσης, λίγο αργότερα, σε μια εκδρομή κάποιας συλλογικότητας της ΕΔΑ στη Λίμνη Ηραίου στο Λουτράκι. Ήταν και ο Βάρναλης μαζί μας. Εκεί κάποιος ζήτησε από τον Μπαρμπα-Κώστα (έτσι τον προσαγορεύαμε) να απαγγείλει τον «Πρόλογο» από *Το φως που καίει*: «*Να σ' αγναντεύω θάλασσα...*» Ο Βάρναλης είπε – ή προσποιήθηκε – ότι δεν τον θυμόταν. Εγώ όμως θυμάμαι τη συγκίνησή του όταν απήγγειλα απέξω και τις επτά στροφές του ποιήματος. Από τις επόμενες συναντήσεις μας μου έχει μείνει στη μνήμη μια επίσκεψή μου στο νοσοκομείο όπου νοσηλευόταν, κάπου στα μέσα της δεκαετίας του '60, πριν φύγω για τη Γαλλία. Ήμουν μαζί με τον Δημήτρη Μίχα, φίλο του και επιστημονικό προϊστάμενο στη φαρμακευτική εταιρία Abbott Laboratories, όπου τότε δούλευα ως χημικός. Είχε κυκλοφορήσει πριν από λίγο καιρό το βιβλίο μου *Φυσική και φιλοσοφία*, που αργότερα μετονομάστηκε σε *Είναι και γίνεσθαι*. Βέβαια,

για να ελαφρύνω λίγο τη διήγηση, ο γιος μου, όταν ήθελε να με «πειράξει», το μετατίλιζε σε *Είναι και πνίγεσθαι*. Θυμάμαι, πάντως, καλά τη στιχομυθία μου με τον Βάρναλη: «Κώστα» (το βιβλίο είχε κυκλοφορήσει με το ψευδώνυμο Κώστας Πολίτης), με ρώτησε ο Βάρναλης, «πού έμαθες αυτά τα ωραία ελληνικά;» Και εγώ του απάντησα: «Από τη γιαγιά μου». «Και τι ήταν η γιαγιά σου;» με ξαναρώτησε. «Αγράμματη χωριάτισσα», του απάντησα. «Μπράβο!» μου είπε. «Γι' αυτό γράφεις αυτή τη στρωτή και ωραία δημοτική!» Ύστερα από λίγο καιρό φύγαμε για τη Γαλλία και δεν τον ξαναείδα. Τα βιβλία του όμως, που τα έχω εδώ απέναντί μου σε περίοπτη θέση, τα διαβάζω και τα ξαναδιαβάζω.

Αλλά ας αφήσουμε τις παλιές αναμνήσεις και ας έρθουμε στο έργο του. Για λόγους οικονομίας, θα το κάνω αντιγράφοντας ένα μικρό απόσπασμα από ένα κείμενό μου για την *Αληθινή απολογία του Σωκράτη* που έγραψα, μπαίνοντας τότε σε ξένα χωράφια, για το αφιέρωμα της *Οντοπίας* στον Κώστα Βάρναλη (τεύχος 68, Γενάρης-Φλεβάρης 2006). Αν και γράφτηκαν εξ αφορμής αυτού του εμβληματικού έργου του Βάρναλη, δίνουν, νομίζω, και κάποια από τα βασικά χαρακτηριστικά της συνολικής λογοτεχνικής παρουσίας του:

Στο έργο αυτό ξεσκεπάζει τα τότε και τα τώρα επίσημα ψεύδη της ιδεολογίας. Ταρακουνά τα μυαλά των αναγνωστών. Ξυπνά την υπνωτισμένη σκέψη. Εκτελεί έργο λαϊκού

διαφωτιστή. Και αυτό μέσα από την ευφροσύνη ενός λόγου που συνδυάζει οργανικά και με μοναδικό τρόπο την ειρωνεία, τον σαρκασμό και τη χλεύη, με έναν λαμπρό λυρισμό. Υπόβαθρο του έργου: η συμπόνια για τα θύματα της Ιστορίας, η αγανάκτηση, η περιφρόνηση. Συνολικά, ένας μαχόμενος ανθρωπισμός. [...]

Ποια ήταν λοιπόν τα «όπλα» του συγγραφέα της *Αληθινής απολογίας*. Τρία και μοναδικά: αρχαιογνωσία, ειρωνεία και στο βάθος του σαρκασμού, ο γνήσιος λυρισμός του ποιητή. Αλλά εκτός από τα τρία «όπλα», ο Βάρναλης διέθετε και ένα τέταρτο: Έβλεπε την κοινωνική πραγματικότητα από τη σκοπιά των φτωχών, των καταπιεσμένων, των περιφρονημένων, αυτών που δεν είχαν στον ήλιο μοίρα. Η ταξική του όραση προσδιόρισε και τον τρόπο διαπραγμάτευσης του θέματός του. [...]

Ο αριστερός, κομμουνιστής Βάρναλης μέσα από το τότε νοιαζόταν για το τώρα. Η υποβόσκουσα απαισιοδοξία του νομίζω δεν οφειλόταν στο ότι έβλεπε κάποιο ανθρωπολογικό εμπόδιο για την κομμουνιστική κοινωνία, αλλά στο ότι, ευαίσθητος καλλιτέχνης, έβλεπε την περιπλοκότητα των προβλημάτων και δεν αφηνόταν στις εύκολες «επαναστατικές» αισιοδοξίες που προσβλέπουν σε μια γραμμική κίνηση της Ιστορίας. Μια κίνηση προς ένα «τέλος» που θα ήταν η ιδανική κομμουνιστική κοινωνία.

Αυτό, λοιπόν, ήταν το έργο του Βάρναλη. Ένας μαχόμενος ανθρωπισμός που μέσα από τη διαλεκτική σύνδεση

της σάτιρας και του λυρισμού, της «καβαλίνας και του ροδακινανθού», όπως έγραψε ο Παλαμάς, συναιρούσε στην – σύμφωνη με τις *leges artis* – εκδήλωσή του τη σκεπτόμενη με την πάσχουσα και την αγωνιζόμενη ανθρωπότητα ή, αλλιώς, όπως θα το πει ο ίδιος σε δύο στίχους του:

*Μέσα στο λόγο τον δικό μου
όλη η ανθρωπότητα πορεύει.*

Και τώρα να καταθέσω και έναν άλλο λόγο για τον οποίο αποφάσισα να γράψω εδώ λιγοστά προλογικά λόγια, έστω και αν έτσι καταπατάω ξένα οικοπέδα και «λέω άλλου παπά βαγγέλιο». Το βιβλίο είναι αφιερωμένο στη μνήμη του Γιάννη Δάλλα. Ο Δάλλας υπήρξε για μένα καρδιακός φίλος, συνάδελφος στο πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, τακτικότερος συνεργάτης της *Ουτοπίας* και, φυσικά, ένας μεγάλος ποιητής και ένας χαλκέντερος φιλόλογος. Από τα γραπτά του Αλεξίου βλέπω πόσο γόνιμη στάθηκε η μαθητεία του δίπλα στον Δάλλα, μαθητεία που εξαίρετος καρπός της είναι τα κείμενα που ακολουθούν. Δεν θα σταθώ στο καθένα από αυτά. Το βασικό νομίζω πως είναι ότι ο Αλεξίου, συνεχίζοντας στο μονοπάτι που άνοιξαν οι πολλές μελέτες του Δάλλα για τη βαρναλική ποιητική, προσεγγίζει αυτό το έργο χρησιμοποιώντας – μαζί με τη στέρεα γραμματολογική του σκευή – με έναν γόνιμο και παραγωγικό τρόπο τη σχετική με το καρναβάλι μπαχτινική φιλοσοφία της Ιστορίας. Το βλέπουμε και στο πρώτο

κείμενο, πρωτοδημοσιευμένο στην *Οντοπία*, όπου πραγματεύεται το καθεστώς ετερολογίας της βαρναλικής ποιητικής, και στην εξαιρετικά ενδιαφέρουσα σύγκριση που αποπειράται ανάμεσα στον Μπρεχτ και στον Βάρναλη, καθώς και στα υπόλοιπα κείμενα του τόμου.

Για να μην κουράζω, εγώ ο μη επαΐων, τον αναγνώστη με περισσά παινέματα και μαλάματα, να πω απλώς, κλείνοντας, ότι οι βαρναλικές σπουδές, και γενικότερα η Νεοελληνική Φιλολογία, κερδίζουν πολλά από αυτή την ετερολογική ανάγνωση του Βάρναλη από τον Αλεξίου.

Ευτύχης Μπιτσάκης

Προδιοίκηση

Ξεκινώντας να γράψω δυο λόγια σε τούτο το προλογικό κατώφλι (την «προδιοίκηση», όπως την ονομάτιζαν κάποια από τα παλιά κιτάπια των καιρών του ελληνικού Διαφωτισμού) για τα κείμενα που ακολουθούν και τη συνύπαρξή τους σε ένα βιβλίο, καλό, νομίζω, θα ήταν να δικαιολογήσω τους λόγους που οδήγησαν στην αφιέρωσή του στον Γιάννη Δάλλα. Λόγοι κάποιοι από αυτούς πρόδηλοι και κάποιοι άλλοι αφανείς. Ξεκινάω με τους πρώτους. Ο Δάλλας, όπως ευστοχότατα παρατήρησε ένας από τους σημαντικότερους μεταπολεμικούς μας κριτικούς, ο Δημήτρης Ραυτόπουλος, υπήρξε «ο κορυφαίος μεταπολεμικός μας φιλόλογος, ο πιο παραγωγικός και πολυθεματικός».¹ Ανάμεσα στα πολλά θέματα της δεινής κριτικής του γραφίδας δεσπόζουσα θέση κατέχει το έργο του Βάρναλη. Το αποδεικνύουν οι εξαιρετες κριτικές επανεκδόσεις των

1. «Ο “φανατικά λόγιος” αρχιμάστορας της συντεχνίας», ένθετο «Βιβλιοδρόμο», *Τα Νέα*, 14-16 Αυγούστου 2020.

δύο μείζονων έργων της βαρναλικής ποίησης (*Το φως που καίει, Σκλάβοι πολιορκημένοι*), οι μελέτες του για τη «δημιουργική δεκαετία» του Βάρναλη (και τα τρία σε αυτές εδώ τις – καταστατικά φιλοβαρναλικές – εκδόσεις) και πλήθος άλλων άρθρων, βιβλίων, επιφυλλίδων. Οι αφανείς λόγοι της αφιέρωσης έχουν να κάνουν, κατά πρώτον, ότι ήταν αυτός που ακόμη μέχρι και τις τελευταίες μας συναντήσεις επέμενε *ακαταπαύστως* στο να με παρακινεί να συμμαζέψω (να «συμμάσω» καταπώς λέμε στην Ήπειρο, για να ομιλήσω την κοινή μας ηπειρώτικη λαλιά) τα ποικίλα βαρναολογούντα κείμενά μου σε ένα ενιαίο σώμα. Και, κατά δεύτερον, ότι ακόμη και ο (δίσημος) τίτλος της παρούσας συλλογής εν μέρει οφείλεται σε αυτόν. Αφού ήταν ο πρώτος που ξεκίνησε να μελετάει τα βαρναλικά τεχνουργήματα *και* υπό το φως της μπαχτινικής προοπτικής, διερευνώντας την καρναβαλική θεώρηση του κόσμου που αναδύεται από αυτά. Κάτι, βέβαια, που, όπως υπενθύμισε και πάλι ο Δάλλας σε μια μελέτη του για τον αντίκτυπο του *Φωτός που καίει*, το είχαν καταλάβει – έστω και ανεπίγνωστα – πολύ πρωτότερα οι ιδεολογικοί αντίπαλοι του Βάρναλη όταν, με αφορμή την απόλυσή του από τη Μέση Εκπαίδευση, γράφανε το 1926, εκμεταλλευόμενοι την παρήχηση, για «Βαρνάλεια» και «Καρναβάλεια». (Παρακάτω, σ. 114, σημ. 18)

Βέβαια το καρναβαλικό στοιχείο δεν είναι μονοπαγές στη γραφή του Βάρναλη, αλλά συνοδεύεται από μια βαθιά και τρυφερή λυρικήτητα, αγώνα και αγωνία για την

ποιητική μορφή και τους κοινωνικούς όρους ύπαρξης της ποίησης, και έναν ποιητικό στοχασμό που, όπως παρατήρησε ο Βύρων Λεοντάρης, «πλανιέται κυριολεκτικά επί των υδάτων της βιωματικής εμπειρίας και όχι πάνω και αποσπασμένος από αυτήν».²

Τα κείμενα, λοιπόν, που ακολουθούν γράφτηκαν και δημοσιεύθηκαν στο διάστημα των τελευταίων δύο δεκαετιών. Για την παρούσα έκδοση ξανακοιτάχτηκαν, για να συμπληρωθούν, να αναθεωρηθούν σε κάποια σημεία, ή για να διαγραφούν κάποιες λογικές επικαλύψεις. Το πρώτο από αυτά, ενταγμένο σε ένα αφιέρωμα του περιοδικού *Ουτοπία* στον Κώστα Βάρναλη, προσπαθεί να ορίσει και να διερευνήσει τη συνθήκη ετερολογίας που χαρακτηρίζει κυρίως τη βαρναλική παραγωγή της «δημιουργικής δεκαετίας» (1922-1933). Ετερολογία με την έννοια της διαφοροποίησης από τις κατεστημένες τροπικότητες του ποιητικού ομιλείν, πράττειν και στοχάζεσθαι, ή, αλλιώς, παραφράζοντας τον Μιχαήλ Μπαχτίν: τη μη συμμόρφωση των ποιητικών του εικόνων με τους κανόνες και τις νόρμες της λογοτεχνικότητας που επικρατούν στην εποχή του.³ Μια

2. «Στον δεύτερο όρο της αντίφασης», Βύρων Λεοντάρης, *Κείμενα για την ποίηση*, Αθήνα 2000, Νεφέλη, σ. 65.

3. Η φράση του Μπαχτίν από το εισαγωγικό κεφάλαιο στη μελέτη του για τον Ραμπελαί, όπου μιλάει «για την ιδιόζουσα “μη λογοτεχνικότητα” του Ραμπελαί, δηλαδή τη μη συμμόρφωσή του με τους κανόνες και τις νόρμες της λογοτεχνικότητας που επικρατούν απ’ το τέλος του Ιδού αιώνα και μέχρι την εποχή μας, όσο κι αν έχει αλλάξει το περιεχόμενό τους». *Ο Ραμπελαί και ο κόσμος του. Για τη λαϊκή κουλ-*

ετερολογία «υποκινούμενη» από τα προτάγματα μιας θύραθεν ιδεολογίας (στη συγκεκριμένη περίπτωση: της μαρξιστικής) και την ενδυνάμωση των – ενυπαρχόντων ήδη στη μέχρι τότε ποιητική του πράξη – στοιχείων μιας καρναβαλικής θεώρησης του κόσμου. Οι όροι «ετερολογία» και «συμμόρφωση» επεξηγούνται στην αρχή του κειμένου σε αρκετές σελίδες, που πραγματεύονται και κάποια μεθοδολογικά ζητήματα της ερμηνευτικής προσέγγισης. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, αν ο αναγνώστης θεωρήσει βαρετές ή πολύ θεωρητικές αυτές τις σελίδες, έχει, φυσικά, τη δυνατότητα να τις υπερπηδήσει, για να ομιλήσουμε και εδώ την τολμηρή, αμφίθυμη-αμφίσημη καρναβαλική και βαρναλική γλώσσα.

Μια υπόθεση που διατυπώνεται σπερματικά στο πρώτο αυτό κείμενο αναπτύσσεται κάπως διεξοδικότερα στο δεύτερο, που στοχεύει σε μια συγκριτική θεώρηση ανάμεσα στην ποιητική των Μπρεχτ και Βάρναλη στην κατεύθυνση της διερεύνησης κάποιων παράλληλων στάσεων, θέσεων, καλλιτεχνικών πρακτικών. Μια παραλληλία που δεν συναρτάται μόνο με τη δηλωμένη στρατευμένη αισθητική τους και φιλοσοφία. Συνδέεται επίσης με την «επιστράτευση» από την πλευρά τους στοιχείων όπως η παρωδία, η βέβηλη διαλεκτική συναίρεση του πάνω και του κάτω, η ιδιόμορφη ανάμειξη ειδών, τεχνών και λόγων

τούρα του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης, μτφρ. Γιώργος Πινακούλας, Ηράκλειο 2017, Π.Ε.Κ., σ. 47.

στην κατεύθυνση παραγωγής ενός «ετερολογικού» προς την κρατούσα αισθητική των καιρών τους έργου.

Με τη συλλογή των βαρναλικών πεζών *Ο λαός των Μονούλων* ασχολείται το επόμενο κείμενο, που είναι στην ουσία – συντομευμένο – το σημείωμα του επιμελητή στην επανέκδοση του βιβλίου και με τα τρία διηγήματα της πρώτης έκδοσης του 1923, αφού στην προηγούμενη συμπερίληψή του στον τόμο *Πεζός λόγος* (1956) ο Βάρναλης δεν είχε εντάξει στον τόμο το πρώτο από αυτά, εκείνο ακριβώς που είχε δώσει και τον τίτλο του βιβλίου. Η επανέκδοση συνοδευόταν από δικά μου επεξηγηματικά σχόλια, γλωσσάρι και κριτικό ανθολόγιο και την εκδοτική του επιμέλεια είχε η εξαιρετη Νινέττα Μακρυνικόλα.

Μια σύντομη συνοπτική αποτίμηση της συλλογής *Το φως που καίει*, της δραστικότητάς της και της αντοχής της είναι το θέμα του επόμενου κειμένου. Αποτίμηση που συνδιαλέγεται ποικιλοτρόπως με τις αντίστοιχες περί αυτού απόψεις του Βύρωνα Λεοντάρη, στον οποίο το κείμενο είναι αφιερωμένο.

Το πέμπτο κείμενο της συλλογής προσεγγίζει τις αισθητικές απόψεις του Βάρναλη της «δημιουργικής δεκαετίας», όπως αυτές κατατέθηκαν σε πολλά και ποικίλα κείμενα γραμμένα τη δεκαετία του 1920 και δημοσιευμένα σε εφημερίδες και περιοδικά της εποχής. Κείμενα που αναδεικνύουν μια συγκροτημένη αισθητική και φιλοσοφική αρματωσιά και μια συνολική και συγκροτημένη στρατηγική ποιητική σπάνια για τα νεοελληνικά γράμματα.

Τη συλλογή, τέλος, κλείνει ένα μικρό κείμενο για τον έντονο βαθμό ειδομειξίας και λογομειξίας που χαρακτηρίζει συνολικά τη βαρναλική ποιητική.

Καθώς χτένιζα και αρμάθιαζα τα κείμενα για να πάρουν τον δρόμο του κοινού τους έντυπου πεπρωμένου, σκέφτηκα να ζητήσω από τον Ευτύχη Μπιτσάκη να γράψει δυο προλογικές κουβέντες. Ο πρώτος λόγος γι' αυτό το αίτημα ήταν, πέρα από το κοινό αγροτοποιομενικό μας παρελθόν, καταπώς ο ίδιος μισοαστεία-μισοσοβαρά λέει, το ότι είναι για μένα ένας από τους σημαντικότερους δασκάλους μου στα δύσβατα μονοπάτια της διαλεκτικής σκέψης, στα μικρά και μεγάλα μυστήρια του *Είναι και του γίνεσθαι*, και της σεβαστικής και διαλογικής κατανόησης στις περιπέτειες ιδεών, ανθρώπων και έργων. Ο δεύτερος λόγος έχει να κάνει με το ότι μαζί ετοιμάσαμε, πριν από πολλά χρόνια, το αφιέρωμα της *Οντοπίας* στον Κώστα Βάρναλη, όπου εμπεριεχόταν και ένα δικό του μεστότατο κείμενο για την *Αληθινή απολογία του Σωκράτη*. Αφιέρωμα που το παρουσιάσαμε – εδώ ακριβώς απέναντι από τον Κέδρο, στη Γενναδίου, στην Εταιρία Ελλήνων Λογοτεχνών – μαζί με τον ίδιο, τον Μανόλη Γλέζο, τον Γιάννη Δάλλα, ενώ ποιήματα του Βάρναλη απήγγειλε – ως συνήθως εξαίσια – η Εύα Κοταμανίδου. Ευχαριστώντας τον *de profundis* γι' αυτή την πολύτιμη μαθητεία, κλείνω αφήνοντας στην άκρη εκείνο το εθιμοτυπικό «ότι οι ευθύνες για τα τυχόν λάθη βαραίνουν εξ ολοκλήρου τον συγγραφέα».

Και αυτό, γιατί οι ευθύνες για τα λάθη μας δεν βαραίνουν μόνο εμάς αλλά και τους δασκάλους μας. Το λέει, εξάλλου, σοφά και εκείνη η λαϊκή ρήση: Με όποιον δάσκαλο καθίσεις τέτοια γράμματα θα μάθεις. Του δόθηκε, λοιπόν (για μία ακόμη φορά), η ευκαιρία να εντοπίσει και να υπογραμμίσει, ως Δάσκαλος, τα λάθη μου...

Μάιος του 2023

Βασίλης Αλεξίου

ΥΓ. Τις ευχαριστίες μου (και ας είναι και υστερογραφικά) στη ζωγράφο Μαρία Κοκκίνου για τον πίνακά που μου χάρισε για το εξώφυλλο. Να πω εδώ ότι η Μαρία, πέρα από την αυτόνομη καλλιτεχνική παρουσία της, είναι αυτή που, από την αρχή, επιμελείται την εξαιρετική εικαστική εμφάνιση του περιοδικού *Ουτοπία*, εμφάνιση που υπενθυμίζει πάντα εκείνο το μπλοχιανό, ουτοπιστικό *Noch nicht Sein*, δηλαδή εκείνο το *όμορφο* (ή *εύ-μορφο*) που ακόμα δεν ήρθε. Και είναι γι' αυτό, ακριβώς, που πάντοτε υπάρχει...